

انواع عبارت در روضات الجنات فی اوصاف مدینه هرات

(اثر معین‌الدین زمچی اسفزاری)

نگارنده: خدابخش سعادت*

چکیده

یکی از مهم‌ترین آثار به‌جامانده از سده نهم، کتاب روضات الجنات از معین‌الدین زمچی اسفزاری است، که در تاریخ و جغرافیای آن روز هرات و دیگر شهرهای خراسان نوشته شده است. شناخت آثار گذشته‌گان نیازمند واکاوی آن از جنبه‌های گوناگون، به‌خصوص سبک‌شناسی می‌باشد. با علم سبک‌شناسی می‌توان ویژگی مهم سبکی یک اثر را بررسی کرد و به برجسته‌گی‌های زبانی متن دست یافت. این مقاله به هدف یافتن پاسخ به این پرسش شکل گرفته است که: عبارت در روضات الجنات دارای کدام انواع می‌باشد؟ این تحقیق براساس هدف، بنیادی-کاربردی، براساس روش جمع‌آوری داده‌ها، کتابخانه‌یی و براساس نقد مطالب، از دیدگاه‌های سبک‌شناسی لایه‌یی سود جسته شده است و به شیوه تحلیلی - توصیفی مطالب ارائه گردیده است. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهند که: عبارت‌های اسمی، پیشینه‌یی، پسینه‌یی، عبارت دارای حرف معین‌کننده، عبارت فعلی و قیدی در متن روضات الجنات با بسامدهای متفاوت به کار رفته است. کاربرد پایین عبارت استعاری و استفاده‌نشدن عبارت تشبیهی، نشان از این دارد که متن روضات الجنات از جنبه ادبی پایینی برخوردار است و توجه نویسنده بیش‌تر به انتقال مقصود بوده است.

واژه‌گان کلیدی: روضات الجنات، معین‌الدین اسفزاری، عبارت، سبک‌شناسی

لایه‌یی.

ISSN

P: 2788-4155

E: 2788-6441

Received: 16/ 03/ 2023

Accepted: 09/ 06/ 2023

OPEN ACCESS

<<https://ghalibqjournal.com/index.php/ghalibqjournal>>DOI: <https://doi.org/10.58342/ghalibqj.V.12.12.8>

PP: 137-153

Types of Phrases in Rowzatul Jannat Fe Awsaf-e-Madina-e-Herat

Author: Khodabaksh Saadati*

Abstract

One of the most key surviving works from the 9th century is Rozat al-Janat book by Moinuddin Zamchi Esfzari that is written in the history and geography of Herat and other cities of Khorasan. Knowing the works of the past requires its analysis from various aspects, especially stylistics. With the science of stylistics, it is possible to examine the important stylistic feature of a work and to achieve the linguistic highlights of the text. This article was formed with the aim of finding an answer to the question: What types of phrases are there in Ruzat al-Janat? This research is based on the objective, fundamental-applied, based on the method of data collection, library and based on the criticism of the materials, it has benefited from the viewpoints of layered stylistics and the materials have been presented in an analytical-descriptive manner. The findings of the research show that: noun phrases, antecedents, past tenses, phrases with a determining letter, present and adverbial phrases are used with different frequencies in the text of Rozat al-Janat. The low use of metaphorical expression and the non-use of metaphorical expression show that the text of Rouzat al-Janat has a low literary aspect and the author's attention was more to conveying the meaning.

Keywords: Rouzat al-Janat, Moinuddin Esfazari, phrase, layered stylistics.

* Master's degree in Dari literature, Herat University, Herat, Afghanistan (khodabakshsaadati@gmail.com).

۱. مقدمه

از میان آثار فراوانی که در سده نهم توسط شاعران و نویسندگان خلق شده است، یکی از مهم‌ترین آن‌ها، کتاب *روضات‌الجنت فی اوصاف مدینه هرات*، تألیف معین‌الدین محمد زمچی اسفزاری است. اثر مذکور یگانه تصنیف مشهور و موجود اسفزاری می‌باشد. او این اثر را در تاریخ و جغرافیای هرات و بعضی شهرهای خراسان آن روز به قلم ساده و روان نگاشته است. این اثر در ذکر اطلاعات مبسوط جغرافیایی و تاریخی هرات و بعضی از بلاد خراسان تا زمان مؤلف و از جمله منابع تاریخ آل کُرت و تیموریان است. دربارهٔ برخی اشخاص و آثار نیز معلومات ارائه شده است. روش نگارش این اثر از به‌ترین، ساده‌ترین و روان‌ترین نمونه‌های نثر سده نهم هجری است. برای شناخت دقیق ویژه‌گی سبکی آن لازم است ویژه‌گی‌های زبانی آن پژوهیده شود. بررسی و شناخت انواع عبارت، بخش مهمی از سطح زبانی یک اثر است، که در نوشته حاضر بدان پرداخته شده است.

شناخت ویژه‌گی‌های زبانی آثار گذشته، از مهم‌ترین نیازهای امروزی است. در هر زبانی درک و فهم درست معنا، زمانی میسر می‌شود، که دربارهٔ قواعد نحوی و دستوری آن زبان آگاهی لازم کسب شود. شناخت عبارت‌های به کار رفته در یک اثر، جزء مهم‌ترین بخش شناختی نحوی در سطح کلان‌تر شناخت سبکی می‌باشد.

تاکنون از نگاه دستوری و به‌خصوص انواع عبارت در *روضات‌الجنت* کاری صورت نگرفته و این نخستین مقاله در این راستا است.

هدف اصلی در این پژوهش بررسی انواع عبارت به کار رفته در *روضات‌الجنت* و بیان بسامد عبارت‌ها در آن است.

این نوشته به پرسش‌هایی از این دست پاسخ می‌دهد: کدام نوع عبارت در *روضات‌الجنت* از بسامد بالایی برخوردار است و هر کدام از عبارت‌ها از نگاه آماری در کدام رده قرار دارد و این میزان بسامد، در نوع سبک نثر چه تأثیری دارد؟

این تحقیق براساس هدف، بنیادی-کاربردی، براساس روش جمع‌آوری داده‌ها، کتاب‌خانه‌یی و براساس نقد مطالب، از دیدگاه‌های سبک‌شناسی لایه‌یی و به شیوهٔ تحلیلی- توصیفی مطالب ارائه گردیده است. نتیجه به شکل آمار و درصدی در جدول‌ها در برنامهٔ «ورد» ارائه گردیده است. برای تشخیص عدول از هنجار به کتاب‌های مختلف دستور زبان مراجعه شده است؛ اما جهت سهولت و رسیدن به یک نتیجه، کتاب *دستور معاصر زبان پارسی دری* از دکتر محمدحسین یمین و کتاب *دستور زبان فارسی دری (بخش جمله‌شناختی)* از پوهاند نجیب‌الله فریور، اساس کار بوده است.

یافته‌های پژوهش نشان می‌دهند که: عبارت‌های پیشنهادی، اختصاصی، فعلی و توصیفی در *روضات‌الجنت* از بسامد بالایی برخوردار است و عبارت‌های بدلی و استعاری بسامدی کم دارد. این

بسامدها، این مفهوم را می‌رساند که نوع عبارت‌های به‌کار رفته، جنبه خبری و گزارشی دارد و ادبیّت متن در حدّ بسیار پایین است.

۲. سبک و سبک‌شناسی

سبک، کلمه عربی است، به معنای گذاختن و ریختن زر و نقره و سبیکه، پاره نقره گذاخته را گویند. در قرن اخیر مجازاً سبک به معنای «طرزی خاص از نظم یا نثر» استعمال شده است. در زبان‌های اروپایی، سبیل (style) از لغت «ستیلوس» یونانی گرفته شده است، به معنای ستون و در عرف و ادب اصطلاحاً به طرز بیانی گفته می‌شود که از نگاه ویژه‌گی‌ها و وجوه امتیازی که نسبت به هنرهای زیبایی مشابه دارد مورد مطالعه قرار می‌گیرد (شمیسا، ۱۳۸۸: ۲۰۶). تعریف جامع‌و‌مانع سبک دشوار است (همان: ۱۴)، در معنای عام و متداول آن، سبک عبارت است از شیوه خاص انجام یک کار؛ به‌گونه مثال، سبک غذاخوردن و لباس پوشیدن، که برای اشخاص مختلف متفاوت است؛ اما این اصطلاح در ادبیات و زبان‌شناسی معنا و تعریف متفاوتی از معنای عام و متداول آن دارد. در تعریف زبان‌شناسانه، سبک عبارت است از: «شیوه کاربرد زبان در یک بافت معین به وسیله شخص معین به هدفی مشخص» (فتوحی، ۱۳۹۱: ۳۴).

بحث پیرامون واژه سبک با نگاه اصطلاحی، هم‌چنان بحث و بررسی ویژه‌گی بارز یک اثر هنری، به زمان افلاطون می‌رسد. از دید افلاطون اگر معنایی صورت درست خود را پیدا کند، سبک پدید می‌آید و اگر پیدا نکند، سبکی در میان نخواهد بود. از نگاه فیلسوف مذکور، سخن یا سبک دارد یا ندارد؛ اما ارسطو بر این باور است که هر اثری، چه خوب و چه بد، دارای سبک است؛ این سبک یا عالی است یا نازل؛ لذا به باور او سبک جزء جدایی‌ناپذیر سخن است. دانش‌مندان پس از ارسطو تا سده نوزدهم اندیشه وی را گسترش دادند؛ اما در سده نوزدهم با پیدایی مکتب رمانتیک، شاخصه‌های کهن سخن‌وری ویران شده با ریخت و ساخت تازه‌یی سربرآوردند، که از درون آن فن‌های تازه‌یی چون سبک‌شناسی، آیین نویسنده‌گی، معناشناسی، آواشناسی، نقد ادبی و سخن‌رانی پدید آمدند، تا این که در دوره‌های بعد دانش‌مندانی ظهور کردند و مفهوم سبک را به شیوه علمی مورد بحث و بررسی قرار دادند (ره‌یاب، ۱۳۹۴: ۱۶-۱۷).

۳. معنای کاربردی سبک

در معنای عام، به شیوه انجام هر کاری سبک گفته می‌شود؛ یا وحدتی است که در آثار کسی به چشم می‌خورد (قویم، ۱۳۹۶: ۱۹)؛ اما کاربرد واژه «سبک»، در سبک‌شناسی به یکی از سه مفهوم زیر به‌کار می‌رود:

۳-۱. سبک دوره

این اصطلاح را پوهاند محمدناصر ره‌یاب، مکتب نام نهاده است (ره‌یاب، ۱۳۹۴: ۱۸۶). به روش گروهی از نویسندگان یا نگرش و دیدگاه هم‌سان یا نویسندگان که مربوط یک عصر هستند، ممکن است به روش مشابه و هم‌سانی سخن گفته باشند و نوشته‌های آن‌ها در کلیات دارای ویژه‌گی‌های مشترک فراوانی باشند (فتوحی، ۱۳۹۱: ۸۲)، سبک دوره گفته می‌شود؛ به‌طور مثال، سبک خراسانی و یا سبک عراقی و دوره بازگشت (شمیسا، ۱۳۳۸: ۸۹). سبک دوره‌یی یا عمومی در واقع صدای یک عصر و نوعی گفت‌مان است که در موقعیت خاص تاریخی، جغرافیایی و اجتماعی شکل می‌گیرد و هنجارها، الگوهای ساختاری، زبانی و فکری ویژه‌یی دارد، که به‌واسطه آن‌ها از دیگر جریان‌ها و دوره‌ها متمایز می‌شود (فتوحی، ۱۳۹۱: ۸۲).

۳-۲. سبک فردی

یعنی ویژه‌گی خاص یک شاعر یا نویسنده، که اثر او را از آثار دیگر نویسندگان متمایز می‌سازد. (شمیسا، ۱۳۸۸: ۸۷). سبک‌شناسی موفق‌ترین کارکرد خود را در قلمرو سبک فردی تجربه می‌کند و دقیق‌ترین اطلاعات مربوط به مؤلف و فردیت، عقیده، ذهنیت، احساسات، عواطف، و باورهای او در اختیار پژوهش‌گران نقد ادبی، تاریخ ادبیات، روان‌شناسی و جامعه‌شناسی قرار می‌دهد (فتوحی، ۱۳۹۱: ۹۴).

۳-۳. سبک ادبی

سبک ادبی در مقابل سبک‌های دیگری چون سبک علمی، مذهبی، تاریخی و غیره قرار می‌گیرد. در سبک بحث بر این است که چه ویژه‌گی‌هایی باعث ادبی شدن اثر می‌شود (شمیسا، ۱۳۸۸: ۸۸). سبک‌شناسی در واقع گونه‌یی از تحلیل ادبی است، که با تکیه بر روش‌های زبان‌شناسی، جنبه‌های مؤثر زبان مجازی و زیبایی‌های صوری زبانی را بررسی می‌کند. به زبان ادبی بیش از زبان ساده علاقه نشان می‌دهد (فتوحی، ۱۳۹۱: ۹۵).

۴. سبک‌شناسی

سبک‌شناسی علمی است که از سبک بحث می‌کند (شمیسا، ۱۳۸۸: ۱۵). «سبک‌شناسی عبارت است از دانش شناسایی شیوه کاربرد زبان در سخن یک فرد یا در یک متن یا گروهی از متن‌ها». (فتوحی، ۱۳۹۱: ۹۲). خاستگاه این علم آلمان قرن بیستم است. قدیمی‌ترین کاربرد این اصطلاح در زبان انگلیسی به سال‌های ۱۸۰۰ م. می‌رسد (همان‌جا). در سده بیستم سبک‌شناسی به سان

رشته‌های دیگر وابسته به ادبیات، جزئی از دانش زبان‌شناسی پنداشته شد و رونق گرفت. در چنین زمینه‌یی چهار مکتب مشهور سبک‌شناسی توصیفی، سبک‌شناسی تکوینی، سبک‌شناسی کارکردی و سبک‌شناسی ساختاری پدید آمدند (ره‌یاب، ۱۳۹۴: ۱۸). امروزه اصطلاح سبک‌شناسی را بر شاخه‌های متعددی از زبان‌شناسی و مطالعات متنی اطلاق می‌کنند و محققان روی کردهای زیادی را در سبک‌شناسی معرفی کردند (فتوحی، ۱۳۹۱: ۱۲۶).

برخی‌ها سبک‌شناسی را زبان‌شناسی ادبیات می‌دانند؛ یعنی ادبیات نوعی از کاربرد زبان است، که دستور این زبان سبک‌شناسی می‌باشد. زبان‌شناسان می‌کوشند تا ادبیات را نیز به سان زبان با معیارهای علمی و عینی بررسی کنند و مسائل ادبی را تحت ضابطه و قاعده درآورند. دکتر شمیسا از قول یکی از زبان‌شناسان می‌گوید: «سبک‌شناسی عبارت است از کاربرد اصول زبان‌شناسی در زبان ادبی» (۱۳۸۸: ۱۴۴). البته این نوع دید به ادبیات و سبک‌شناسی مخالفان خود را نیز دارد، هر بحثی که مربوط به زبان‌شناسی باشد نمی‌توان آن را سبک‌شناسی گفت.

به هر صورت، با وجود مخالفان و موافقان و نیز نظریات متفاوت نسبت به این دانش، سبک‌شناسی در ادبیات کارآیی ویژه‌تری نسبت به قلم‌روهای دیگر زبان دارد. کلیدهایی برای فهم و درک آثار ادبی به دست می‌دهد؛ طور مثال، درک معنای ادبی یک متن، شناخت پیشینه ذهنی، اشتغالات فکری، شخصیت، درک مقاصد نویسنده، آشنایی دقیق‌تر با شرایط و بافت آفرینش متن راه‌گشا است؛ از طرف دیگر، تحلیل‌های سبک‌شناختی برای طبقه‌بندی متون، رده‌بندی انواع ادبی و دوره‌هایی ادبی کارآیی دارد. نظریه‌های ادبی، روش‌های نقد ادبی مدرن و تاریخ ادبی، هیچ‌کدام بی‌نیاز از سبک‌شناسی نیستند (فتوحی، ۱۳۹۱: ۹۵-۹۶)؛ علاوه بر گستره ادبیات، سبک‌شناسی برای قاضیان، وکیلان، کارآگاهان، روزنامه‌نگاران، منتقدان و دیگر متخصصان کارآمد است (همان: ۹۳).

۴-۱. سبک‌شناسی لایه‌یی

دکتر محمود فتوحی در کتاب *سبک‌شناسی خود برای بررسی متن*، پنج لایه آوایی، واژه‌گانی، نحوی، بلاغی و لایه ایدیولوژیک سبک را مطرح می‌کند. به نظر وی این روش، کشف و تفسیر پیوند مشخصه‌های صوری متن با محتوای آن را آسان‌تر می‌سازد و از آشفته‌گی تحلیل و تداخل داده‌ها و دیدگاه‌ها پیش‌گیری می‌کند (۱۳۹۱: ۲۳۷). کادن در مورد سبک می‌گوید:

تجزیه، تحلیل، تشخیص و ارزیابی سبک شامل مواردی است چون بررسی، گزینش لغات، صنایع بدیعی، صور خیال، کلمات و جملات، بندنوشت‌ها و این‌که جملات به چه طریقی به کار رفته‌اند و هر جنبه زبانی دیگر. برای بررسی و تحلیل سبک‌شناختی متون، روشی لازم است. یکی از راه‌های کاربردی تحلیل اثر بر سه مبنای زبان، فکر و ادبیات می‌باشد. ابرمز ویژه‌گی‌های آوایی (آواهای سخن، وزن، و قافیه)، نحوی (انواع ساختارهای جملات)، لئغوی (اسم معنا و ذات، بسامد اسم‌ها،

افعال و صفات) و بخش بلاغی (صنایع بدیعی و بیانی) را در بررسی سبکی مهم می‌داند (به نقل از: شمیسا، ۱۳۸۸: ۲۱۳).

مواردی را که کادن و ابرمز در سبک‌شناسی برای بررسی متون پیش‌نهاد می‌کنند، می‌توان در سه لایه آوایی، واژه‌گانی و نحوی بررسی کرد، که هرکدام با ابزارها و روش‌های ویژه‌یی بررسی می‌شود. سه لایه فوق را می‌توان سطح زبانی نیز نامید.

لایه آوایی عبارت است از بررسی آواهای زبان آن گونه که در گفتار تولید و ادراک می‌شوند. این لایه شامل تلفظ واژه‌ها در گفتار و الگوی زبان نوشتار با استفاده از علم آواشناسی می‌باشد (فتوحی، ۱۳۹۱: ۲۳۸). «در این مرحله متن را به لحاظ موسیقی‌آفرینی بررسی می‌کنند. موسیقی بیرونی (و کناری) از بررسی وزن و قافیه و ردیف معلوم می‌شود، موسیقی درونی متن به وسیله صنایع بدیع لفظی از قبیل انواع سجع، جناس، تکرار (هم‌حروفی، هم‌صدایی ...) به وجود می‌آید» (شمیسا، ۱۳۸۸: ۲۱۶). نظام آوایی در تغییرات معنایی جمله و آهنگ‌های نحوی کلام نیز دارای اهمیت بسیار است و در پی پاسخ به این پرسش است که کاربردهای خاص الگوهای آوایی و واجی زبان تا چه اندازه باعث برجسته‌گی گفتار شخص می‌شود، تا جایی که از شکل عادی سخن و زبان معیار متفاوت شود. تفاوت‌های آوایی ناشی از عوامل و متغیرهای جغرافیایی، تاریخی، سنی، جنسیتی، طبقاتی و فیزیولوژیک می‌باشد (فتوحی، ۱۳۹۱: ۲۴۳-۲۴۴).

در لایه واژه‌گانی بحث از نوعیت واژه‌هاست، بخش مهمی از سرشت یک سبک را نوع‌گزینش واژه‌ها شکل می‌دهد. واژه‌ها ایستا و منجمد نیستند؛ بل که جان دارند، پویايند و تاریخ و زنده‌گی‌نامه دارند. برخی ثابت و انعطاف‌ناپذیرند و برخی در اثر فشار بافت‌های مختلف تغییر شکل می‌دهند. فراوانی کاربرد واژه‌های خاص در یک متن باعث تغییر و تمایز سبک آن از آثار دیگر می‌شود (همان: ۲۴۹). بررسی میزان کاربرد واژه‌های فارسی، عربی، لغات بیگانه، استفاده واژه‌های کهن یا مهجور فارسی، سره‌نویسی، اسم‌های ساده و مرکب، اسم ذات یا معنا، حروف اضافه ساده و مرکب، نوع‌گزینش واژه‌ها، وسعت یا قلت واژه‌گان، مترادف‌ها، نوع صفت و غیره شامل بررسی‌های واژه‌گانی می‌باشند (شمیسا، ۱۳۸۸: ۲۱۷). هنگام تحلیل سبک‌شناختی واژه‌ها به ماهیت و نقش واژه‌ها در آفرینش متن و محتوا توجه صورت گیرد (فتوحی، ۱۳۹۱: ۲۵۰).

در لایه نحوی از بررسی قواعد حاکم بر شیوه شکل‌گرفتن جمله‌ها در یک زبان بحث می‌شود. موضوع نحو بررسی کیفیت چینش واژه‌ها و رابطه آن‌ها با دیگر عناصر جمله، طول جمله‌ها، در سطح بالاتر به بررسی رابطه جمله‌ها باهم می‌پردازد (همان: ۲۶۹). بررسی جمله از نظر هم‌نشینی و دقت در ساخت‌های غیر متعارف، کوتاه یا بلندبودن جملات، کاربردهای کهن دستوری، صرفه‌جویی در آوردن

فعل ماضی با «ب» آغازی، فعل مضارع بدون «می» و ... شامل بررسی‌های لایه نحوی متن می‌باشد (شمیسا، ۱۳۸۸: ۲۱۹).

۵. انواع عبارت در روضات الجنات

«عبارت گروهی از کلمه‌هاست، که جانشین کلمه واحد یا مفید معنای واحدی باشد. عبارت پس از واژه، خشت اساسی جمله‌های یک زبان را تشکیل می‌دهد» (فرهنگ، بی‌تا: ۶). «عبارت‌ها در میان مرتبه‌ها و بخش‌های کلام، در حد فاصل واژه و جمله قرار دارد؛ یعنی بزرگ‌تر از واژه و کوچک‌تر از جمله است، که خود در ساختار واحد بزرگ‌تری به نام جمله به کار می‌رود» (اشراقی، ۱۳۹۴: ۲۵۹). در بعضی از دستورها به جای عبارت «گروه» (انوری، ۱۳۹۰: ۱۰) و در بعضی دیگر «ترکیب» (شفایی، ۱۳۶۳: ۱۳۷) به کار رفته است. تعریف و ساخت عبارت در همه دستورها یکسان نیست و تفاوت‌هایی دیده می‌شود. در مواردی در بعضی از دستورها، بعضی از عبارت‌ها در جمع کلمه‌های مرکب آورده شده است: «پارویی از زبان‌شناسان یک کلمه را هم گروه می‌نامند. این تناقضی است معنایی و مغایر است با تعریف گروه که به بیش از یک کلمه اطلاق می‌شود» (فریور، ۱۳۹۵: ۵۰).

۵-۱. عبارت‌های اسمی

عبارت‌های اسمی حدود ۵۰٫۸۳ درصد عبارت‌های مجموعی متن *روضات الجنات* را تشکیل می‌دهد، که شامل عبارت‌های پیشینه‌ی اختصاصی، توصیفی، پسینه‌ی عبارت‌های دارای تک‌واژ معین‌کننده، ملکی، عددی، بدلی و استعاری می‌باشد.

۵-۱-۱. عبارت اختصاصی

از انواع عبارت‌های اسمی بعد از عبارت پیشینه‌ی، این نوع عبارت بیش‌ترین کاربرد را در کتاب *روضات الجنات* دارد، تا جایی که می‌توان گفت بسامد بالای عبارت‌های اضافی اختصاصی، از ویژه‌گی‌های سبکی و زبانی این اثر می‌باشد؛ بر اساس آمار، حدود ۲۱٫۱۲۲ درصد عبارت‌های اسمی، از نوع اختصاصی می‌باشند. بعضی از نمونه‌های عبارت‌های اختصاصی:

«پس به‌مرور ایام از کثرت اقوام و نفوذ ازدحام قهندز نیز بریشان تنگ آمد» (اسفزاری، ۱/ ۱۳۳۸: ۶۳).

«اکثر میوه‌های هراترود به هرات می‌آید و در بیش‌تر سال می‌ماند، به خصوص سیب آن‌جا که به سال دیگر می‌پاید» (همان: ۱۰۳)

«و این سیل چون به جوار مزار بزرگوار شیخ الاسلام رسیده» (همان جا).

«سیل چند موضع جوی نو را جر ساخته به جوی انجیل رسیده» (همان جا).

«و سیل دیگر از جانب شمالی کوه مذکور به طرف بند قارون روان شد» (همان جا).

«بعد از قتل و ویرانی و پریشانی خلایق هرات از سپاه گمراه تولیکان مدت پانزده سال هرات چنان خراب بود» (همان جا).

«موجب انتباه و اعتبار سلاطین اسلام مرقوم است» (همان: ۱۰۱).

«جفتای از این حالت به غایت برنجید ایمان درگاه خود را طلب داشته...» (همان: ۱۰۲).

«ای یادگار پدر بزرگوار ما پنجاه هزار دینار به تو می‌دهم» (همان جا).

«اقلیم خراسان به صفوت آب و لطافت هوا و فسحت فضا و کثرت اثمار و عذوبت انهار از اقلیم سبعة ممتاز است» (همان: ۱۰۷).

همین قسم عبارت‌های پای تخت ملک، ادای مدح چنگیزخان، حکم یرلغ پدر بزرگوار ما، سمع جمع، فرمان اعلی چنگیزخان، زمان حیات، موجب آن، جانب پیر، حضور سلاطین، متضمن ویرانی مملکت، یادگار پدر بزرگوار ما، زمان پادشاهی قآن، طریق اهل اسلام، کمین آن مسلمان، عقب او، بام خانه مسلمان، خلاف حکم چنگیزخان، فرمان پادشاه جهان، ذبح او، انقیاد حکم ما، ملاحظه فرمان ما، بام سرای، محاسن اخلاق او، کمال شفقت او، حال مسلمان، ترغیب حکام ایام، عواطف اهالی اسلام، عهد ایالت خود، نواحی مملکت او، عزم شکار، موکلان عذاب، محرمان خود، حکم یرلغ ما و فرمان پدر بزرگوار ما از نوع اختصاصی می‌باشند.

۵-۱-۲. عبارت توصیفی

عبارت توصیفی حدود ۸,۳۱ درصد از عبارت‌های اسمی در روضات الجنات را دربرمی‌گیرد؛ نمونه‌ها:

«و در یک حد او کوهی است سنگ‌های سفید به تکلف قرینه مرمز است» (همان، ۱/ ۱۳۳۸: ۱۰۳).

«در وسط چشمه آب عذب بوده، که از در قلعه بیرون می‌آمده و در رود می‌ریخته» (همان: ۱۰۸).

«اگر کسی تاریخ جهان‌گشای جوینی را مطالعه کرده باشد بر بعضی از اوصاف حمیده او مطلع خواهد بود» (همان جا).

«پادشاه جهانگیر چنگیزخان را در خواب دیدم» (همان جا).

«غرض آن که این پادشاه نیک‌خواه در سنه مذکوره به هر دیار که دیار نمانده بود» (همان: ۱۰۷).

«در غایت خوبی و کمال هنرمندی مطرز به نقش‌های بدیع موشح به صورت‌های غریبه قآن را تکلف آن جامه‌های بسیار خوش آمد» (همان: ۱۰۸).

«ایشان را بقا بخشید و پنج ده معمور در ترکستان بستاند» (همان: ۱۰۹).

«ایشان هزار طاقه جامه قیمتی به خزانه فرو آوردند» (همان: ۱۰۹).

«چون چندسال برین حال بگذشت عزالدین مقدم چند جامه زرنگار قیمتی به خدمت پادشاه برد». (همان: ۱۰۹).

۵-۱-۳. عبارت عددی

حدود ۳،۵۱ درصد عبارت‌های اسمی در *روضات الجنات* از نوع عبارت عددی می‌باشد؛ نمونه‌ها: «و آن‌گاه دوازده منجینیق نصب کرده کمال مبارزه و مبادرت به ظهور آوردند» (اسفزاری، ۱۳۳۸: ۱۲۵).

«شهاب‌الدین زیرک را با دوتن دیگر از اعیان آن‌جا پیش دوا فرستادند تا شرایط دعاء و ثناء تقدیم نمودند» (همان: ۱۴۰).

«در سه قریه از قرای قهستان که آن‌جا را به بی‌باکی و بداعتقادی و متابعت از حسن صباح علیه‌النه متهم می‌داشتند» (همان، ۱۳۳۹: ۹۹).

«یک بالش زر که در عرف ایشان پانصد دینار بود به آن کس دادی» (همان: ۱۰۱-۱۰۳).

«و قرب صد هزار دینار سرخ و دوهزار طاقه جامه قیمتی پیش مشایخ دین و علمای اسلام فرستاد» (همان‌جا).

«چون به پنج فرسنگی هرات رسیدند، شرف‌الدین خطیب چغرتان با جماعت عیاران که در هرات بودند استقبال نموده» (همان: ۱۱۰).

«هرمردی سه من گندم در تود گل‌های خاک نرم مزرع سازند» (همان‌جا).

«صد خانه‌وار از مردم عزالدین مقدم با خانه خود از ترکستان به هرات برد» (همان‌جا).

«و از خبازی و و قصابی و طباحی و نجاری و حدادی هفت در دکان در بیرون شهر معمور ساختند» (همان: ۱۱۵).

«خطیب گفت که نوزده سال است، که در پریشانی و سرگردانی به سربرده ایم» (همان: ۱۱۶).

۵-۱-۴. عبارت اضافی ملکی

این نوع عبارت از بسامد زیادی برخوردار نیست؛ براساس آمار ۲،۲۴ درصد از عبارت‌های اسمی، از نوع عبارت‌های اضافی ملکی می‌باشند؛ نمونه‌ها:

«مغول پنهان بر بام خانه مسلمان رفته احتیاط نمود» (همان: ۱۰۴).
 «به طمع خون و مال مسلمان خود را از بام در خانه انداخت» (همان جا).
 «بی فرمان و رخصت ما بر بام سرای و خانه مسلمان رفتی» (همان: ۱۰۵).

۵-۱-۵. عبارت نسبی

این عبارت ۱٫۶ درصد از عبارتهای اسمی در *روضات الجنات* را می‌سازد؛ نمونه‌ها:
 «اگر کسی تاریخ جهانگشای جوینی را مطالعه کرده باشد، بر بعضی از اوصاف حمیده او مطلع خواهد بود» (همان: ۱۰۱).
 «پیر گفت: ای پادشاه من زبان ترکی می‌دانم، اما از عبارات مغولی واقف نیستم» (همان: ۱۰۳).
 «اوکنای از امرا پرسید، که پدر بزرگ من لفظ ترکی می‌دانست یا مغولی» (همان: ۱۰۳-۱۰۴).
 «ای نور دیده چنگیزخانی وای عمده بنیان فرمان‌دهی و کشورستانی گرچه هرات هوای خوش ... اما ساکنانش ... انقیاد احکام نمی‌کنند» (همان: ۱۰۷).
 «امیرعزالدین هروی را که با هزارخانه‌وار از مردم هرات به فرمان تولیخان در «بیش بالغ» ساکن بود» (همان: ۱۰۸).

۵-۱-۶. عبارت استعاری

این نوع عبارت نیز کاربرد زیادی در کتاب *روضات الجنات* ندارد؛ اگر کدام‌جایی هم به‌کار رفته است، طبق هنجار عادی متن بوده و برجسته‌گی ندارد. حدود ۱٫۹۲ درصد از عبارتهای اسمی، از نوع استعاری می‌باشند؛ از طرف دیگر، بسامد پایین این نوع عبارت در تطابق با نوع و ویژه‌گی زبانی این اثر می‌باشد. عبارت استعاری ویژه زبان شعر و نثرهای ادبی می‌باشد، در صورتی که کتاب *روضات الجنات*، یک اثر تاریخی - توصیفی است؛ نمونه‌ها:
 «جهت ترغیب حکام ایام به رعایت و عواطف اهالی اسلام نقل می‌کنم و به سر مقصود می‌روم» (همان: ۱۰۵).

سر مقصود، مسند خیانت، سمت قبول، روی بقاء، اصناف مرحمت.

۵-۱-۷. عبارت بیانی

این نوع عبارت هم بسیار از بسامد پایین در کتاب *روضات الجنات* برخوردار است. حدود ۰٫۶۳ درصد از عبارتهای اسمی، از نوع بیانی می‌باشند. نمونه‌ها:
 «یک بالش زر که در عرف ایشان پانصد دینار بود به آن کس دادی» (همان: ۱۰۱-۱۰۳).

«از کسی بالش زر قرض داشتم و در بغل نهاده می‌بردم که ادای قرض کنم» (همان: ۱۰۶).
 «از خوانین چنگیزخانی «قتلغ ایشی» نام روزی چند طاقه جامه زرینت مصور خسروانه پیش قآن آورد» (همان: ۱۰۸).
 «چون چندسال برین حال بگذشت عزالدین مقدم چند جامه زرنگار قیمتی به خدمت پادشاه برد» (همان: ۱۰۹).

۵-۱-۸. عبارت بدلی

این عبارت نیز کم‌ترین بسامد را در متن *روضات الجنات* دارد، که حدود ۰,۲۲ درصد از مجموع عبارتهای اسمی را می‌سازد؛ نمونه:
 «پادشاه جهانگیر، چنگیزخان، را در خواب دیدم» (همان جا).

۵-۱-۹. عبارت پیشینه‌یی

این نوع عبارت در کتاب *روضات الجنات* کاربرد فراوانی دارد، به‌طور کلی ۳۸,۶۹ درصد از انواع عبارتهای اسمی در متن، از نوع عبارتهای پیشینه‌یی می‌باشند؛ نمونه‌ها:
 «و از بیرون درب خوش تا سر پل خیران از اسرا و باغات و حظایر و عمارات خرابی بی‌غایت و ویرانی بی‌نهایت کرد» (همان: ۱۰۰).
 «و سیل دیگر از جانب شمالی کوه مذکور به طرف بند قارون روان شد» (همان جا).
 «در کتاب اخلاق خاقانی آمده است که از اولاد چنگیزخان هیچ‌کدام بر اهل اسلام دوست و مشفق نبود» (همان: ۱۰۱).
 «به یک‌بار تمام حضار از صغار و کبار سجده شکر کردند و به طمع اموال خلائق و نهب و غارت و قتل و اسرت مسلمانان به میل و شهره هرچه تمام‌تر گفتند» (همان: ۱۰۳).
 «هرکس به خانه و بارگاه خود رفتند، در شب قآن یکی از محرمان خود را بدان مسلمان فرستاد» (همان: ۱۰۶).
 «در آب‌وهوای شهر بنده کم‌تر جامه‌یی از این جامه‌ها به مراتب خوب‌تر و لطیف‌تر تمام می‌شود» (همان: ۱۰۹).

۵-۱-۱۰. عبارت پسینه‌یی

این نوع عبارت در تناسب با عبارتهای پیشینه‌یی از بسامد کم‌تر برخوردار است. حدود ۱۰,۳ درصد از مجموع عبارتهای اسمی متن، از نوع عبارتهای پسینه‌یی می‌باشند؛ نمونه‌ها:

«پل "تولکی" را که به پل بابا کمال اشتهار داشت از بنیاد برکند» (همان: ۱۰۰).
 «و اطراف ممالک بر و بحر را با اصناف مرحمت و انصاف آراسته و برابا مفتوح گردانید» (همان: ۱۰۲).

«عیان درگاه خود را طلب کرده گفت برادرم اوکنای مسلمانان را بسی دوست می‌دارد» (همان جا).

«در تمامی بلاد ترکستان و خراسان و غیر آن هیچ کس مسلمان را از عمارت و ... منع نکند» (همان جا).

«قآن حکم کرد که پیر حریص کذاب را به قتل رسانند» (همان جا).

۵-۱-۱۱. عبارتهای دارای تکواژ معین کننده

این عبارت بر اساس آمار گرفته شده، ۱۰،۹۸ درصد از عبارتهای اسمی متن *روضات الجنات* را تشکیل می‌دهد؛ نمونه‌ها:

- «چنان چه محرر این اوراق بدان جا رسید» (همان: ۱۰۰).
 «این سیل چون به جوار مزار بزرگوار شیخ الاسلام رسیده به سه بخش شده» (همان جا).
 «دو روز آن پل را عمارت فرمود به مراتب به تر و استوارتر از آن چه در ابتدا بود» (همان جا).
 «مثوبات این جاری نیز در جراید فضایل و حسنات آن حضرت افزود» (همان جا).
 «یک بالش زر که به عرف ایشان پانصد دینار بود به آن کس دادی» (همان: ۱۰۲-۱۰۳).
 «دروغ می‌گوید و افترا می‌کند و این مکر و شعبده را جفتای انگیخته است» (همان: ۱۰۳).
 «آن فقیر را بگرفت و دست و گردن بسته پیش قآن برد» (همان: ۱۰۴).

جدول (۱)، بسامد گونه‌های عبارت اسمی در *روضات الجنات*

نوع عبارت اسمی	میزان بسامد	نمونه بررسی شده
عبارت اضافی اختصاصی	۲۱،۱۲۲	۵۵-۱۳۰ ج ۱
عبارت توصیفی	۸،۳۱	
عبارت عددی	۳،۵۱	
عبارت اضافی ملکی	۲،۲۴	
عبارت نسبی	۱،۶	
عبارت استعاری	۱،۹۲	۱۰۰-۱۲۲ ج ۲
عبارت بیانی	۰،۶۳	
عبارت بدلی	۰،۲۲	
عبارت پیشنهادی	۳۹،۱۵	
عبارت پسینه‌یی	۱۰،۳	
عبارت دارای تکواژ معین کننده	۱۰،۹۸	

۵-۲. عبارت فعلی

بعد از عبارت‌های اسمی، بیش‌ترین عبارت‌های به‌دست‌آمده از آمارگیری در *روضات الجنات*، از نوع عبارت فعلی می‌باشد، که ۴۷٫۶۴ درصد از مجموع عبارت‌ها را تشکیل می‌دهد. این بسامد بالای عبارت فعلی، بیان‌گر یک امر واضح است، آن‌این‌که در زبان فارسی و هر زبان دیگر، جمله بدون فعل شکل نمی‌گیرد؛ لذا هر جمله حدّ اقل دارای یک فعلی می‌باشد؛ نمونه‌ها:

- «دو روز آن پل را عمارت فرمود به‌مراتب به‌تر و استوارتر از آن‌چه در ابتدا بود» (همان: ۱۰۰).
 «پیش‌تر رقم تحریر یافت که بعد از قتل و ویرانی و پریشانی خلائق هرات از سپاه گم‌راه تولى خان مدت پانزده سال هرات چنان خراب بود» (همان: ۱۰۱).
 «چون مسند خانیت به مکان قآنی مزین گشت ابواب بربر رعایا و برایا مفتوح گردانید و اطراف ممالک بر و بحر را به اصناف مرحمت و انصاف آراسته ساخت» (همان: ۱۰۲).
 «دروغ می‌گوید و افترا می‌کند و این مکر و شعبده را جفتای انگیخته است» (همان: ۱۰۳).
 «همه بر آن اتفاق کردند که برادر را در خلوت نصیحت کند» (همان: ۱۰۴).
 «قآن حکم کرد که پیر حریص کذاب را به قتل رسانند» (همان‌جا).

۵-۳. عبارت قیدی

- عبارت قیدی در *روضات الجنات*، از بسامد اندکی برخوردار است، تا حدی که ۲٫۱۱ درصد عبارت‌های متن را تشکیل می‌دهند؛ نمونه‌ها:
- «یکی به جانب شرقی مزار و یکی به طرف غربی مزار و هر حظیره و مقبره که پیش افتاده از آن اثری نماند» (همان: ۱۰۰).
 «چنان‌چه زمین را که سیل جر کرده بود در موضع پل هشت‌گز تخمین می‌کردند» (همان‌جا).
 «و جفتای به غایت برنجید» (همان: ۱۰۲).

جدول (۲)، گونه‌های کلی عبارت در *روضات الجنات*

متن نمونه‌گیری شده	میزان کاربرد	نوع عبارت
۱۴۰-۱۶۰ ج ۱	۵۰٫۸۳	عبارت اسمی
	٪۴۷٫۶۴	عبارت فعلی
۱۰۰-۱۲۲ ج ۲	٪۲٫۱۱	عبارت قیدی

۶. مناقشه

بررسی سبک‌شناسانه انواع عبارت‌ها، نشان می‌دهد، که سبک‌شناسی ابزاری است دقیق و علمی برای شناخت سبکی یک اثر و به‌خصوص ویژه‌گی‌های زبانی یک اثر را می‌توان از طریق تحلیل داده‌ها به‌تر بررسی کرد، نوع عبارت‌ها، فقره‌ها و جمله‌های یک اثر را سنجید. در نتیجه به سبک فردی دست یافت.

اسفزاری از عبارت‌های گوناگون در کتاب *روضات/الجنات* سود برده است؛ اما بسامد انواع عبارت‌ها متفاوت است. میزان این بسامد نوع و سبک اثر را شکل می‌دهد. کاربرد بالای عبارت‌های پیشینه‌یی، اختصاصی و استفاده پایین از عبارت استعاری، نشان از این است که *روضات/الجنات* یک اثر تاریخی- گزارشی است و از جنبه ادبی برخوردار نیست، یا به عبارت دیگر، جنبه ادبی آن پایین است. بسامد عبارت‌های توصیفی نشان می‌دهد، توصیف یک ویژه‌گی سبکی اثر است.

۷. نتیجه‌گیری

از بررسی انواع عبارت‌ها دیده می‌شود که انواع عبارت‌های اسمی پیشینه‌یی، اختصاصی، پسینه‌یی، توصیفی عبارت‌های دارای حرف معین‌کننده، تملیکی، عبارت فعلی و قیدی در کتاب *روضات/الجنات* با نسبت‌های متفاوتی از بسامد به کار رفته است. عبارت اسمی ۵۰٫۲۳ درصد از انواع عبارت‌های متن را می‌سازد.

- از میان عبارت‌های اسمی، عبارت پیشینه‌یی با ۳۸٫۶۹ درصد بالاترین بسامد را داراست؛
- عبارت اضافی اختصاصی با ۲۱٫۲۲ درصد، عبارت توصیفی با ۸٫۳۱ درصد، عبارت عددی با ۳٫۵۱ درصد، عبارت نسبی با ۱٫۶ درصد، عبارت استعاری با ۱٫۹۲ درصد، عبارت بیانی با ۰٫۶۳ درصد و عبارت بدلی با ۰٫۲۲ درصد به ترتیب در مرحله‌های بعدی از بسامد قرار دارد؛
- کاربرد پایین عبارت استعاری و استفاده‌نشدن عبارت تشبیهی در نمونه‌های انتخاب‌شده، این نتیجه را می‌رساند که کتاب *روضات/الجنات* بیش‌تر یک متن تاریخی است و جنبه ادبی آن بسیار پایین است. نویسنده بیش‌تر از پرداختن به بُعد ادبی متن، به بیان مقصود توجه داشته است؛
- عبارت فعلی با ۴۷٫۶۴ درصد، از میان انواع عبارت‌ها، بیش‌ترین بسامد را دارد و نشان‌دهنده این است که فعل‌ها در جمله‌ها حذف نشده است و هر جمله دارای یک فعل است؛
- عبارت قیدی با ۲٫۱۱ درصد بسامد در متن *روضات/الجنات* به کار رفته است.

ORCID

Khodabaksh Saadati

<https://orcid.org/0009-0007-4534-1019>

سرچشمه‌ها

۱. اسفزاری، معین‌الدین محمد زمچی. (۱۳۳۸). **روضات الجنات فی اوصاف مدینه هرات**. به تصحیح محمد کاظم امام. بخش یکم. تهران: انتشارات دانش‌گاه تهران.
۲. اسفزاری، معین‌الدین محمد زمچی. (۱۳۳۹). **روضات الجنات فی اوصاف مدینه هرات**. به تصحیح محمد کاظم امام. بخش دوم. تهران: انتشارات دانش‌گاه تهران.
۳. اشراقی، سید محمدعلی. (۱۳۹۴). **دستور زبان فارسی دری**. کابل: مطبعه سعید.
۴. امام، محمد کاظم. (۱۳۳۸). **مقدمه و حواشی روضات الجنات فی اوصاف مدینه هرات**. به تصحیح محمد کاظم امام. تهران: انتشارات دانش‌گاه تهران.
۵. امام، محمد کاظم. (۱۳۳۹). **مقدمه و حواشی روضات الجنات فی اوصاف مدینه هرات**. به تصحیح محمد کاظم امام. بخش دوم. تهران: انتشارات دانش‌گاه تهران.
۶. انوری، حسن؛ گیوی، احمد. (۱۳۹۰). **دستور زبان فارسی ۲**. چ چهارم. تهران: فاطمی.
۷. ره‌یاب، محمدناصر. (۱۳۹۴). **سبک و سبک‌شناسی**. چ سوم. هرات: انتشارات احراری.
۸. شفایی، احمد. (۱۳۶۳). **مبانی علمی دستور زبان**. بی‌جا: مؤسسه انتشارات نوین.
۹. شمیسا، سیروس. (۱۳۷۳). **کلیات سبک‌شناسی**. چ دوم. تهران: انتشارات فردوس.
۱۰. شمیسا، سیروس. (۱۳۸۸). **سبک‌شناسی شعر**. چ چهارم. تهران: نشر میترا.
۱۱. فتوحی، محمود. (۱۳۹۱). **سبک‌شناسی، نظریه‌ها، روی‌کردها و روش‌ها**. تهران: انتشارات سخن.
۱۲. فرشیدورد، خسرو. (۱۳۸۲). **دستور مفصل امروز**. تهران: انتشارات سخن.
۱۳. فرهنگ، غلام‌یحیی. (بی‌تا). **دستور زبان فارسی دری** (بخش نحو). جزوه درسی: پوهنحی ادبیات پوهنتون هرات.
۱۴. فریور، نجیب‌الله. (۱۳۹۵). **دستور زبان فارسی دری** (بخش جمله‌شناسی). هرات: چاپ و نشر معراج.
۱۵. قویم، عبدالقیوم. (۱۳۹۶). **ادب‌شناسی**. جزوه درسی دانش‌کده ادبیات دانش‌گاه کابل.
۱۶. یمین، محمدحسین. (۱۳۹۳). **دستور معاصر زبان پارسی دری**. چ پانزدهم. کابل: بنگاه انتشارات میوند.

References

1. Anuri, Hassan; Givi, Ahmed. (2011). **Persian grammar 2**. P. IV. Tehran: Fatemi. (Persian)
2. Esfazari, Moinuddin Mohammad Zamchi. (1959). **Rowsatu al-Jennat Fi Aowsaf_e_Madina_e_Herat**. Edited by Mohammad Kazem Imam. Part one. Tehran: Tehran University Publications. (Persian)
3. Esfazari, Moinuddin Mohammad Zamchi. (1960). **Rowsatu al-Jennat Fi Aowsaf_e_Madina_e_Herat**. Edited by Mohammad Kazem Imam. Part II. Tehran: Tehran University Publications. (Persian)
4. Eshraghi, Seyyed Mohammad Ali. (2014). **Dari Grammar**. **Kabul**: Saeed Press. (Persian)
5. Farhang, Gholam Yahya. (N.D). **Dari grammar** ^(syntax section). Textbook: Faculty of Literature of Herat University. (Persian)
6. Farshidvard, Khosrow. (2003). **Today's detailed recipe**. Tehran: Sokhan. (Persian)
7. Fatuhi, Mahmoud. (2011). **Stylistics, theories, approaches and methods**. Tehran: Sokhon. (Persian)
8. Fariwqr, Najibullah. (2015). **Dari grammar** ^(syntax section). Herat: Meraj publishing. (Persian)
9. Imam, Mohammad Kazem. (1959). **Introduction and margins of Rozat al-Janaat in the characteristics of Madinah Herat**. Edited by Mohammad Kazem Imam. Tehran: Tehran University Press. (Persian)
10. Imam, Mohammad Kazem. (1960). **Introduction and margins of Rozat al-Janaat in the characteristics of Madinah Herat**. Edited by Mohammad Kazem Imam. Part II. Tehran: Tehran University Publications. (Persian)
11. Qawim, Abdul Qayyum, (2016). **Literature Textbook of the School of Literature**. Kabul University. (Persian)
12. Rahyab, Mohammad Nasser. (2014). **Style and stylistics**. P.4, Herat: Ahrari Publishing. (Persian)
13. Shafaei, Ahmed. (1994). **Scientific basics of grammar**. N.P: Navin Publications Institute.
14. Shamisa, Seruos. (1994). **Generalities of stylistics**. Second. E. Tehran: Ferdous Publications.
15. Shamisa, Seruos. (2009). **Poetry stylistics**. E.4th. Tehran: Mitra Publishing. (Persian)
16. Yamin, Mohammad Hossein. (2013). **Contemporary grammar of Dari Persian language**. 15th E. Kabul: Maywand Publishing. (Persian)